

Ј. Тодоровски

ОКОЛУ ПРИБИРАЊЕТО НА МЕМОАРСКИ МАТЕРИЈАЛИ И ХРОНИКИ ОД НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈНА

Народно-ослободителната борба на југословенските народи ги исполнува најсветлите страници од нашата најнова историја. Таа не е само отпор и борба против окупаторот за национална слобода и независност, туку и Народна револуција — борба за уривање на владеачкиот капиталистички систем, кој го отвори кај нас процесот на длабоки револуционерни преобразувања. НОБ е ослободителна и револуционерна војна која ги постави темелите на нова социјалистичка Југославија. Низ неа југословенските народи го извојуваа своето социјално и политичко ослободување и стекнаа полна национална слобода и равноправност. За македонскиот народ НОБ има и посебно историско значење, бидејќи преку неа за првпат во својата историја ја доби својата национална слобода, државност и стана рамноправен член на братската југословенска заедница.

По својот карактер и димензии, таа претставува и голем придонес во општата борба против фашизмот и зазема видно место во меѓународното работничко движење.

Сите овие обележја му даваат особено значење на овој период од југословенската национална историја, а со тоа и мошне истакнато место во светската историја.

Оттука потекнува и потребата овој така значаен период добро да се проучи и од сите страни научно осветли, да се иследат и прикажат тековите, димензиите и формите на НОБ и Револуцијата, нивните закономерности и специфичности. Тоа е задаток на нашата историска наука, но не само на неа, туку и на учесниците и современиците во тие настани, кој можат да пружат драгоцен податоци и материјали за поцелосно осветлување на блиското револуционерно минато. Често се сретнуваат мислења од историчарите дека е тешко да се даде објективна историска анализа и правилна оценка на настаните кои се одиграле пред две децении, додека се живи нивните учесници, без опасност да се избегне субјективизмот, глорификацијата, романтичарскиот идеализам и слично, дека е потребна извесна временска дистанца итн. Ваквите страхувања макар што имаат извесна основа, не се наполно

оправдани. Ова особено важи, ако се имаат предвид специфичните услови под кои се одвиваше илегалната борба на КПЈ и Народно-ослободителната војна, при што голем број од автентични документи не се издавани или се уништени, па како такви се недостапни за научна обработка, како и фактот што поголемиот број на документи само регистрираат одделни историкси настани. Во таков случај секавањата на преживеаните борци и непосредните сведетели на тие историски настани претставуваат драгоцен материјал за нашата историографија. Далеку е покорисно да се собере материјалот и на соодветен начин да се среди и обработи и како таков остави на историчарите за нивни анализи, оценки и обликувања, отколку да бидат упатени само на расположивата автентична документација, која е мошне оскудна. Колку и да имаат извесни недостатоци, секавањата на учесниците и современниците претставуваат изворен историски материјал, низ кој мошне успешно можат да се прикажат настаните од НОБ и Револуцијата — илегалната работа и делување на КПЈ, формирањето на партизански и други единици на НОБ и ПОЈ, акциите и борбите кои тие ги воделе, окупаторскиот систем и отпорот на населението, животот на бившите политички затвореници, интернирци и депортирци, создавањето на новите органи на народната власт и нивната работа, формите на организирање и делување на општествените сили преку разни општествено-политички организации — Народен фронт, СКОЈ, АФЖ итн. Преку расположивите архивски документи не може да се добие полна претстава за воено-политичката положба и атмосфера, за разликите на НОБ, нејзините форми, услови и специфичности во одделни краишта и подрачја и сл.

Затоа, голема одговорност и задача на овој план лежи на учесниците и современниците од НОБ, односно пред генерацијата од војната, да пружи што повеќе податоци и материјали кои ќе допринесат за подобро и покомплетно расветлување на овој значаен револуционерен период. Потребно е во тој однос да се исцрпат сите можности, да се искористат сите извори, кој сега уште ни стојат на располагање.

Поаѓајќи од важноста на прибирањето и средувањето на мемоарската граѓа, како и од потребата за пишување на хроники, монографии, биографии на херои и др. публикации од НОБ, уште на I Конгрес на Сојузот на борците на Југославија беше инициран овој проблем, а истиот беше третиран и на сите досегашни конгреси и собранија. Во заклучоците се укажува дека е ова многу важна, актуелна и неотложна задача, со која покрај другите фактори, треба да се зафатат раководствата на борецките организации и целокупното членство.

За реализација на овие задачи Главниот одбор на Сојузот на борците на Македонија, во својата досегашна работа, преземаше низа практични и организациони мерки, покренување потребни иницијативи, даваше насоки и друго. На хрониките од НОБ посебно внимание му беше посветено на IV Пленум на СЗБМ, одржан на 27 јуни 1959 година. Пленумот го одреди местото на борецките организации во собирањето на мемоарска граѓа и пишувањето на хрониките. Истовремено, беше истакната улогата и на другите заинтересирани фактори

во оваа работа — Институтот за национална историја, Историски архив, музеи и др.

Спроведувајќи ги во живот овие ориентации и задачи при Главниот, околинските и некои општински одбори на СБ беа формирани комисији за собирање на мемоарска граѓа и хроники, се изврши избор на хроничари и места за кој треба да се пишуваат хроники; во заедница со Институтот за национална историја беше одржан тридневен семинар со 64 хроничари и подготвено упатство за прибирањето и средувањето на мемоарската граѓа, за пишувањето и печатењето на хрониките. Во заедница со Државниот архив, историското одделение на ЦК СКМ, Институтот и музеите беше регулиран начинот на користењето на расположивата историска документација што се чува во овие институции итн. На повеќе состаноци и советувања со формираните комисији и претставници на поменатите институции во Главниот одбор на СЗБМ беше третирано ова прашање — согледувани резултатите и слабостите и укажувано на наредните задачи итн.

Макар што собирањето на мемоарската граѓа од учесниците и современиците на НОВ е составен дел од работата на хрониките, во натамошното излагање ќе се задржам само на хрониките. Укажаната стручна помош и организација придонесе во повеќе места да се отпочне со интензивни подготовки и активности на организациите на борците и нивните помошни тела — комисиите за создавање широка мрежа на хроничари и нивно ангажирање во извршувањето на поставените задачи. Така, во 1959/60 година го имаме по одделни околии следниот број на ангажирани хроничари и места предвидени за пишување на хроники:

Околии	Хроничари	Бројот на местата одредени за пишување на хроники
Скопска	4	4
Титов Велешка	16	14
Кумановска	14	12
Штипска	14	7
Битолска	12	8
Охридска	35	26
Вкупно :	105	78

Во прво време формираните комисији со голема иницијатива и одговорност почнаа да ги реализираат поставените задачи.

Во изминатиот период од 6 години, во подготвувањето на материјалите и печатењето на хроники, најголема активност пројави Комисијата во Битолска околина. Таму веќе имаат отпечатено 5 хроники (за Гавото, II реонски комитет, Битолско Лавци, Пуста Река, како и за СКОЈ-от во битолската гимназија). Покрај тоа, имаат подготвено материјал за хроника на I реонски комитет, град Битола и битолскиот затвор, за селата: Плетвар, Ропотово, Тополчани, Коњари, Дреновци, за Морновски и Крушевски реон. Тоа значи дека е во оваа околина отпечатено или прибрано материјал за 15 хроники, што вкупно изнесува околу 2.700 куцани страници. Во Прилеп е прибран и среден материјал околу 2.000 страници. Покрај

ова се прибира мемоарска граѓа уште за 36 населени места во бив. Битолска околија. Во Кумановска околија работата на хрониките се наоѓа уште во првата фаза. Според непотполните податоци за 18 села имаат прибрано околу 1.330 страници материјал (прибрана е комплетна граѓа за селата Чelopeк, Алгуна, Пелинце, Драгоманце и Страцин, а при крај е собирањето на материјалите за селата: Облавце, Добрача, Сушево, Коњаре, Жегљане, Никулмане, Бајловце, Дренак, Коњарево, Арбанашко, Малотино и Орах). Во завршна фаза е (биографијата) книгата за народниот херој Христијан Тодоровски — Карпош.

Во Штипска околија со тематика од НОБ издадени се книгите: „Железна младост“, „Љубов зад решетки“, „Струмица се бори“ и „Доближување“. Тоа не се хроники, ами популарна литература од НОБ, која придонесува за осветлување на некои настани од НОБ-а. Сите овие книги се отпечатени во прилично голем тираж. Покрај тоа, подготвена е граѓа за книгата „Во цутот откинат трендафил“, материјали за развојот на партиската организација во Малешевјата и Штип, биографијата на Ванчо Прке, хрониката за работничкото движење во Струмица, Зборникот на сеќавања од учесниците во НОБ од 1941 — 1945 во Струмица и материјали за животот и работата на Методија Митевски — Бридо. Исто така издадена е монографијата за Вера Циривири — Трена. Според расположивите податоци, за оваа околија има прибрано мемоарска граѓа за хроники, на која работат и се ангажирани 11 хроничари.

Во Тетовска околија досега се прибрани материјали за село Брвенце 100 страници и Вруток за 1941 и 1942 година. При крај е собирањето на материјалите за Вратничкиот реон — околу 400 чукани страници. За другите места досега скоро ништо не е сторено, освен преземените мерки во врска со издавањето на една книга за Гостиварскиот крај што е во тек.

Во Охридска околија отпечатена е само хрониката „Патување до денот“, а во подготовка е хрониката „Железниците во НОБ“. Според бројот на определените места и хроничари, во оваа околија досега е многу малку сторено на овој план. И во бив. Т. Велешка околија малку е сторено. Напишана е само хрониката „Богданци во НОБ“ и се прибира граѓа за одредот „Сава Михајлов“.

Според планот на Скопска околија беше предвидено да се подготви издавање на сеќавања за Скопје во НОБ, хроники за I Скопски одред и за рудникот Радуша и монографија на Коде Металец. Досега е готов материјалот за хрониките на I Скопски одред и за рудникот Радуша. Исто така и монографијата за Коде Металец е дадена на рецензирање и преземени се извесни мерки за прибирање на материјали и пишување на монографии за Благоја Давков и Карпош. (Покрај сето ова во ИНИ собран е и откупен материјал за 78 населби од подрачјето на Егејска Македонија).

Како што се гледа, работата на хрониките се одвива мошне бавно и во повеќе места се наоѓа во почетна фаза. Има места каде за пишување на хроники не се вршат никакви подготовки, каде работата на здруженијата и комисиите скоро сосема е престаната.

Според заклучоците на IV Пленум на СБМ, Институтот за национална историја и здруженијата на историчарите беа вклучени во оваа акција. Институтот одредуваше свои соработници кој им помагаа на околските комисии, во заедница со Претседателството на СБМ, организираше советувања и семинари за стручно оспособување на хроничарите, испраќаше свои соработници на терен кои укажуваа на методолошки и други недостатоци при читањето на готовите хроники, ги откупуваше хрониките, и донесуваше одлуки за нивното печатење итн. Оваа своја улога во прво време Институтот ја прифати и успешно ја извршуваше. Меѓутоа, откако премина на самостојно финансирање, односно на финансирање преку договарање на теми со Фондот за научна работа, речиси сета работа на хрониките беше препуштена на комисиите и хроничарите на теренот. Така, додека

работата на хрониките во периодот 1959 — 1961 година се одвиваше со позасилено темпо, оттогаш досега недоволно се работи на овој план. Со исклучок на Комисијата во Битолска околија, сите други комисии не покажуваат некоја видна активност. Патем напоменуваме, дека во овој вид активности ние знатно заостануваме зад другите републики, а особено СР Србија, каде на ова прашање му се посветува сериозна грижа од сите заинтересирани фактори.

Општ осврт на досега објавените хроники

Неоспорно е дека сите досега напишани и објавени хроники претставуваат сериозен напор и успех на одделни боречки организации и поединци — хроничари за осветлувањето на историските настани од периодот на НОБ и поранешното минато. Како такви даваат доста фактографски материјал и претставуваат значаен придонес за понатамошната обработка на историјата. Но и покрај општата позитивна оценка на досегашните напори и достигнати резултати, потребно е да се укажа и на извесни слабости и недостатоци на досега објавените хроники — како во поглед на нивната содржина и автентичност на изложениот материјал, така за методологијата на собирањето, проверката и средувањето на праѓата и најпосле за начинот на кој е обликувана и презентирана собраната документација во такви публикации кои носат име „хроника“. Не мислам тука да давам некоја анализа и критика на издадените хроники. Немам такви можности, бидејќи тоа изискува подетално проучување и стручна оценка за секоја од нив. Но од тоа колку имавме прилика во боречката организација да се запознаеме со поедини од нив, ќе изнесам некои општи впечатоци и забелешки, за извесни слабости и недостатоци кои се карактеристични за повеќето објавени хроники.

— Поголемиот број од хрониките се пишуваани со прилично големи претензии. Во нив се изнесуваат настани и од подалечното минато, од кога се знае за одредена населба за која се пишува хроника. Тоа се врши често врз база на сеќавања и раскажувања на постари луѓе, дури и според некои легенди, без доволно проучување на историската документација. Добри се настојувањата да се даде целосна хроника на одредено место, но ваквиот приод крие во себе опасност од недоволна објективност и некомплетност на такви хроники, особено ако се има предвид, дека некои од нив се пишуваани набрзина и без доволно користење и на онаа документација со која се располага. Друго е прашање дали во една хроника со тематика од НОБ, авторите треба да се впуштаат во така далечно минато (во среден век, од паѓањето на нашите краишта под турска власт и сл.). Ова би било добро само ако можеме да се послужиме со потребна документација, не потпирајќи се на легенди и сл.

— Често настаните кои се изнесуваат во одделни хроники се ограничуваат на тесни подрачја — на реонот на селото и сл., без доволно поврзување со поширокиот реон, со центрите и главните упоришта на Н. О. движење. Во некои хроники не се доволно прика-

жани врските на градот со селата и обратно. Таквата расцепканост и ограничување на одделни села не пружа доволно можности да се согледа улогата и активноста на месните и околинските комитети на КП за време на НОБ во раководењето со работата на основните организации, со настаните кои се одиграле во еден поширок реон, кој претставувал целина во однос на организирањето и раководењето со НО движење. На тој начин некои хроникери имаат тесно, локалистичко обележје. Некои од нив дури можат да наведат на погрешни заклучоци по однос на прашањето — каде биле главните центри и упоришта на НО движења. До извесни заблуди може да се дојде ако не се напишат хроникери и за другите места во кој се одиграле поважните настани во текот на НОБ. Ова доаѓа од таму што се настојува во секоја хроника да се истакнат на преден план оние настани и личности, кој се врзани за одредено место. Ова се должи и на ориентацијата да се пишуваат хроникери и за оние места, кои претставуваат само делови од целината, од компактните реони на НОБ. Секако за тоа допринело и делувањето на организациите и комунистите во илегални услови. Нашите села во НОБ не се бореа изолирано и самостојно. НОБ е организирана и широко поврзана борба и не треба да се дава само фрагментарно. Затоа прво треба да се зафатиме со пишување на хроникери за најзначајните места и упоришта на НОБ.

— Во некои хроникери недоволно е доловена општата военополитичка и друга положба, расположението и отпорот на масите, на населението во одредено место. Тоа значи дека не е дадена и во потребни димензии прикажувана базата на народно-ослободителното движење, неговата ширина и масовност, дури и за она време кога тоа добило општо-народен карактер и масовни рамки.

Инаку, главно се изнесува работата на одделни комунисти, скопци и други активисти.

Колку и да е потребно да се истакне големата улога на одделни раководители и борци на НОБ во настаните што се изнесуваат, не треба да се запоставува улогата и држењето на масите врз чија помош и акција тие се потпираа (како во НОБ, така и во поранешно време), особено од кога Народно-ослободителното движење излезе од илегалните рамки и стана масовно движење.

— Фактот што хрониките се пишувани главно врз база на мемоарска граѓа, собрана од живи учесници на НОБ, кои и самите земале учество во работата на хрониките, довело до појави и на извесен субјективизам — до стремеж да се истакнат личните заслуги и улога во настаните од НОБ. Одделни автори поаѓале и од сегашната општествена положба на одделни лица, а не само од тогашната нивна работа и активност. Од друга страна, не се доволно објективно прикажани или пак се изоставени некои настани и активности. Недоволната објективност се експонира и преку изоставување на некои факти и моменти кои претставуваат слабости и грешки, опортунизам и друг негативен однос на организацијата или на оваа и онаа личност.

Врзувањето на настаните и активностите за поединци и групи доведува до глорификација на одделни личности и фамилии.

— Во сите досега објавени хроники најмалку простор му е даден на 1944 година и ако во оваа година имаме најшироко развиено движење, формирање на поголеми единици, водење на завршни борби со окупаторот, формирање органи на народната власт, пресметнување со домашните издајници итн. Авторите не успеале доволно да ги проучат и опишат настаните во оваа година. Додека за поранешните години се изнесуваат и низа неважни поединости од илегалниот живот на активистите на теренот, пред 1944 година бегло се минува. Изгледа дека токму ширината на движењето во оваа година, бројните настани и акции им ја отежнуваат работата на авторите. 1944 година треба посебно да се проучи и обработи во хрониките. За оваа цел треба подобро да се проучи документацијата за 1944 година и да се анкетира многу поширок круг на борци и други активисти во позадината.

Поголемиот број од објавените хроники се преопширни, развлечени и обременети со низа непотребни поединости, описи и кажувања. Во некои хроники се наведуваат дијалози и разговори забележани по сеќавање на учесниците. На нив би им било повеќе место во некои мемоари отколку во хроника.

Од досега напишаните хроники може да се изведе и заклучок дека уште не е доволно совладана методологијата за пишување на хроники. Постојат нејасноти и бркање на поимите што е хроника, а што монографија, обработка на одделен настан, сеќавање и друго. Нашите хроники претставуваат некаква мешавина — во нив се преплетуваат елементи на хроника, сеќавања и друго. Во некои хроники не е доволно застапена и хронологијата на настаните, па според тоа не се доволно прегледни, се губи редоследот и континуитетот на настаните итн.

Наведените слабости произлегуваат, главно, од следното:

— што некои хроники се пишувани без доволно проучување и користење на постојната архивска документација. Хроничарите, главно, поаѓале од целта побрзо да се напише и издаде хрониката, а не претходно да се соберат сите изјави, сеќавања и други расположиви архивски документи.

— Со исклучок на Битолска околија, во пишувањето на хрониките недоволно биле ангажирани стручни лица — историчари, туку главно групи на борци или поединци.

— Напишаните хроники не минувале низ квалитетни рецензии пред нивното објавување. Некои од нив дури воопшто не се рецензирани.

Повеќето хроничари се задоволувале само со тоа што текстот го давале на претходно читање и забелешки на тесен круг на борци — учесници во настаните. Мал број хроники се дискутирани пред поширок актив на борци и други луѓе од местото, за кое се однесува хрониката.

Рецензиите, кои се објавуваат во печатот по издавањето на секоја хроника, не даваат критички осврт на истите. Сите такви рецензии позитивно се искажуваат за хрониката, и не укажуваат на слабостите. Преку нив се информира јавноста дека е издадена одредена хроника, се пофалува иницијативата на авторите и накусо соопштува што содржи хрониката.

Тоа зборува дека досега не сме имале некој изграден критериум за хрониките што се печатат. Освен авторите и поединци од општинското здружение на борците, скоро никаков интерес не пројавувале и други фактори, кои треба да водат сметка за издавачката дејност (идеолошките комисии на општинските и околските комитети на СК, ССРН, органите за култура и други).

Некои прашања во врска со организирање работата на хрониките

За успешно да се одвива работата на хрониките од НОБ, треба да се расчистат и решат следните неколку прашања:

1. Создавање на соодветна организација за оваа цел.
2. Избор на места и настани за кои ќе се пишуваат хроники.
3. Ангажирање на хроничари.
4. Формирање на редакциски одбори.
5. Откупување и печатење на хроники.
6. Обезбедување на финансиски средства.

1. За работата на хрониките и прибирањето на сеќавањата од учесниците од НОБ да може подобро да се среди, поттикнува и помага, при службите и здруженијата на борците, треба да се формираат посебни комисии или групи за хроники, како помошни тела на Сојузот и здруженијата. Групи можат да се формираат во оние општини каде обемот за работа на хрониките не е така голем. Овие комисии и групи немаат задача сами да се занимаваат со собирање на мемоарска граѓа и друга документација на НОБ, ниту да пишуваат хроники. Нивната улога се состои во организирање, поттикнување и координирање на овие активности. Комисијата ја следи работата на пишувањето на хрониките во сите фази и на хроничарите им укажува помош (преку организирање на разговори и состаноци со учесници во НОБ).

За таа цел комисијата ќе одржува постојани контакти со авторите и ќе има увид во нивната работа. Покрај личните контакти комисијата ќе одржува повремено состаноци и со сите хроничари. Комисијата ќе настојува авторот на хрониката што пошироко да ги консултира современиците на НОБ за настаните и луѓето, кои се обработуваат во хрониката, да ги дополнува и редовно проверува собраните податоци. Таа треба да соработува со Републичката комисија за хроники, со Архивот, музејот, Здружението на историчарите, општествените и политички организации и органи на власта во општината.

2. Друго прашање кое се поставува, тоа е прашањето какви видови хроники можат да се пишуваат? Тука доаѓаат предвид:

- хроники на села и градови
- монографии на одреди и други единици во НОБ и ПОЈ
- хроники и монографии за автори и логори на политички затвореници, интернирци и депортирци
- хроники на непријателски упоришта

— монографии на настани, во кои би се изнесувале и ликови на народни херои и првоборци

— хронологија и календар на настаните (ова всушност претставува претходна подготовка за пишување на хроники).

Во перспектива треба да се собере граѓа и напишат хроники за сите села и градови од значење на НОБ, како и за сите партизански одреди и други единици, монографии на значајните настани, биографии на народните херои и слично. Меѓутоа, во прво време нашите напори треба да ги насочиме и концентрираме кон обработка на оние места, единици и настани, кои имаат најголемо значење за НОБ, кои во текот на НОБ претставувале главни упоришта и центри на Народно-ослободителното движење, каде се одиграле најважните настани, на оние места каде движењето имало најширока база и поддршка на народот и каде теророт на окупаторот најмногу дошол до израз, каде се формирале одреди и други наши единици итн. Во тој случај ќе се одбегне уситнувањето и цепенето на одделни реони, кои во текот на НОБ претставувале компактни подрачја, па според тоа и тесниот локализам. При изборот на местата и настаните, кои ќе се обработуваат во хрониките, Комисијата треба да води сметка за тоа какво место и значење ќе му дадат на одделни настани и личности, во споредба со настаните кои се одвивале во други подрачја и реони на територијата на општината, за да бидат тие на објективен начин истакнати и одбележани.

3. Хроники можат да се пишуваат откако ќе биде собрана потребна граѓа — архивски документи, сеќавања од учесници во НОБ и друго. Но тоа не значи дека треба да се чека да се прибере целокупната архивска документација и мемоарски материјал во една комуна, па потоа да се почне со обработка и обликување на хрониките. Тоа значитно би ја отежнало и одолговлечело работата. Затоа оваа активност треба да се одвива паралелно. Кога ќе се собере материјалот за поедини места и личности, може да се почне и со пишување на хроники за нив. Како материјали за хрониките може да се користат:

— Сочувани автентични материјали од Народната револуција, кои се наоѓаат во Институтот за национална историја, (одделенија за работничко движење), Архивот на СРМ, Историскиот музеј и друго, (извештаи, писма, директиви, записници, летоци, прогласи, печат и др.; наредби, одредби, извештаи од единиците на НОБ и ПОЈ, документи од СКОЈ, Народен фронт, УСАОЈ, АФЖ, НОО, потем документација од непријателот, акти на воени мисии, штабови на непријателски единици и окупаторска власт итн.).

— Партиски документи (извештаи и реферати од V Конгрес на КПЈ и I Конгрес на СКМ, историјати од реконструкцијата на работата на поедини партиски организации во текот на НОБ и др.).

— Дипломатска документација, потоа документи од државната безбедност, пресуди од окупаторските судови, судовите за национална чест и судот за воени злосторници итн.

— Белешки и дневници од учесници во војната, особено на истакнати наши и други раководители.

— Изјави и сеќавања на учесници од НОБ и други современици на настаните од НОБ и Револуцијата.

Само откако ќе се прибере, среди, провери и проучи расположивиот материјал, може да се почне со пишување на хроника. Да би си ја олесниле работата, добро е хроничарите прво да напишат хронологија на настаните, во која по место и време (по години, месеци и денови) ќе ги подредат настаните, онака како што се одвивале, со најосновни податоци за одделни настани, организации, личности и активности.

Карактерот на хрониката ќе зависи и од прашањата односно настаните кои треба во неа да бидат опфатени. Според тоа, не може да бидат идентични хрониките на одделни села, со оние кои се посветени на партизански единици, со монографиите за одделни настани, биографиите на народните херои итн.

Кога станува збор за хроника на градовите и села, треба да се даде што поверна репродукција на приликите — социјални, политички, економски, на настаните и други моменти, со што е можно повеќе податоци. Хрониката треба да го зафати периодот од 6 април 1941 година па до ослободувањето на местото. За подобро разбирање на настаните од НОБ и приликите за време на окупацијата, хрониката треба да содржи и краток осврт на предвоените години — со посебно искажувања на поважните моменти од развитокот и активноста на КПЈ и другите прогресивни снаги и струења. Во колку имало поголема револуционерна активност и настани во местото за кое се пишува хрониката, тој увод може да биде и поширок историски преглед на предвоениот период, (ако се располага со потребна документација).

Во хрониката за поедини градови и села треба, главно, да се опфатат следните моменти и настани:

— априлските настани, доаѓањето на окупаторот и неговата дејност во првите моменти;

— организирање на напредните снаги и нивно поврзување со НО движење, формирање на напредни групи, партиски и скоевски организации, нивни поважни состаноци, задачи и акции, форми на делувањето и врски со други организации надвор од местото, со месниот односно околинскиот комитет;

— земуници, бази и поважни историски места, каде се одиграле одделни настани;

— провали, затворања, судење, и обновување на партиските и други организации на НО движење;

— окупаторски ситем, реквизиции и економски политички терор и друго;

— формирање на непријателски организации — органи на власт, оружени формации и нивно ликвидирање;

— формирање на партизански единици, нивни акции и борби во реонот за кој се однесува хрониката; истакнување на посебни ликови на борци и позадински работници; поврзаност на позадинските организации со единиците на НОБ и ПОЈ и учество во нив;

— формирање на НО комитети и други масовни организации и нивна дејност;

— издавачка активност — печатење и растурање на илегален печат;

— загинати борци од местото со куси биографски податоци;

— судени учесници во НОБ, интернирани и депортирани и други поважни настани;

— Монографијата на партизански одред или друга единица на НОБ и ПОЈ треба да содржи;

— краток преглед на воено-политичката ситуација на територијата во времето каде единицата е формирана;

— состав (формација), наоружање и бројна состојба при формирањето и потоа може да се даде и список на борците со основни податоци за нив;

— како е организирана партиската и скоевската организација, а по можност нивна бројна состојба и состав;

— историографски преглед на борбените дејства на единицата (описувајќи ги по можност сите борби и акции што единицата ги водела и тоа: време, место, јачина на партизанските и непријателските снаги, резултати од борбата и губитоци; организирано содејство во поголемите операции, кога, со кои и сл.;

— каква била и како се развивала известителната служба;

— животот и работата во единиците и нејзините редови (работа на партиска и скоевска организација, културно-просветна работа, дисциплина и сл.);

— организација на снабдувањето и санитарската служба и тешкотии во тој поглед;

— какво влијание единицата имала за развитокот на НОБ на територијата каде дејствувала (политичка работа со народот, помош во создавање органи на народна власт, воено-позадински органи, политички организации и соработка со нив).

— Во заклучокот треба да се даде преглед на бројната состојба и наоружање на единицата на кројот на војната, преглед на сопствените и непријателските загуби, маршрута на единицата со изминати километри и сл.

Овие тези би можеле да послужат само како ориентација. Инаку, од карактерот и големината на настаните и активноста на поедини подрачја, ќе зависи содржината на хрониката и монографијата. Битно е верно да се прикажат сите поважни моменти врзани за одредено место, единица, настани или личност.

Обликување на хрониката, рецензирање, објавување и друго

За да се олесни работата на хрониката, добро е по средувањето и проучувањето на расположивата документација, да се напише хронологија (хронолошки преглед) на настаните. Овој преглед корисно е да се изнесе по можност пред поширок круг на учесници од НОВ, кои работеле на одреден терен или биле во состав на единицата за кои се пишува хроника, односно монографија.

Во неа треба да се прикажат што поверно сите настани, активности и учесници, по хронолошки ред. Потоа се пристапува кон пишување на самата хроника. Од кога таа ќе биде напишана, потребно е да се даде на читање и потем изнесе на дискусија. За таа цел, комисијата ќе организира состанок со оние учесници во НОВ и современици на настаните, кои можат да дадат свои забелешки и предлози. Откако и тоа ќе биде свршено, се пристапува кон конечно редактирање на хрониката.

Улогата на Редакцискиот одбор може да ја врши и самата комисија (доколку нејзиниот состав е квалификуван за таква работа). Затоа во комисиите за хроника треба, покрај учесници во НОВ, да има историчари, архивски, музејски, општествено-политички работници и други квалификувани лица). Комисијата може да формира и посебна редакција, односно да одреди рецензенти.

Критериумот на комисијата, односно редакцискиот одбор за оценка на завршените хроники мора да биде објективен и строг. Откако хрониката ќе биде завршена, оценета и како таква од комисијата примена, се смета за архивски материјал. Како таква, се отстапува на Историскиот архив, односно Институтот за национална историја, се разбира со откупна цена, според постојните прописи за откупување на архивски материјал. Објавувањето на хрониката е посебна работа.

Дали хрониката ќе биде објавена (печатена) и во колкав тираж, ќе зависи од нејзиниот квалитет и значење. За тоа се донесува посебно решение. Ни една хроника не може да биде печатена без согласност на Претседателството на Сојузот, односно републичкиот редакциски одбор.

Ваква постапка е потребна да би се одбегнале одредени слабости, искривувања и пропусти, кои се јавуваат во хрониките, односно да би се обезбедило пообјективно осветлување на нашето револуционерно минато. Таква процедура на спроведување се наложува особено при печатење на хрониките, бидејќи со нивното објавување тие стекнуваат право на трајни вредности.

Избор и ангажирање на хроничари

Хроничари може да се ангажираат од редот на историчарите, писателите, публицистите и други лица, кои имаат афинитет, смисла и квалификации за ваква работа. Со секој хроничар се заклучува договор со кои ќе бидат утврдени сите потребни услови и меѓусебни обврски врзани со работата на хрониката, цената на хонорарот и времето за кое треба да биде завршена хрониката, односно монографијата. На хроничарите Комисијата е должна да им даде потребни упатства за работа, да држи врска со нив за цело време и да им овозможи среќавања со учесници во НОВ, кои можат да помогнат со свои прилози и сеќавања во работата на хрониката. Избор на хроничарите за одделни хроники може да се врши и преку објавување на конкурс. На одделни хроники можат да работат и повеќе лица.

Обезбедување на финансиски средства

Се разбира работата на хрониките не може да се одвива успешно без благовремено обезбедување на потребни финансиски средства. Затоа е потребно при општинските сојузи на здруженијата на борците и републичкото Претседателство на Сојузот да се формират посебни фондови за оваа намена. Средствата за создавање на овие фондови треба да се обезбедат од буџетот на општините, односно Извршниот совет на СРМ, од фондот за општествени активности на ССРН, од откупените и продадените хроники, како и од други извори.

Од овие фондови би се финансирале оние работи и активности, кои ќе искрснат во текот на работата на одделна хроника (патни трошоци, трошоци околу пречукување на текстовите, хартија и друго). Од овие фондови можат да се одделуваат извесни средства и за

објавување на оние хроники, за кои борчката организација е посебно заинтересирана да бидат печатени. Од Републичкиот фонд за хроника би се финансирало печатењето на одделни хроники, кои се од пошироко, републичко значење (како на пример, хроники и монографии на затвори и логори, поголеми единици и поважни центри и упоришта на НО движења, монографии на одделни организатори на НОО движење), а за таа цел може да доделуваат извесни средства и на оние комисији во комуните што не ќе можат сами да го финансираат печатењето на некои свои позначајни и квалитетни хроники, монографии и сл.

Комисијата за хроники треба да води сметка за правилното трошење на средствата наменети за покривање на ефективните трошкови за хрониките. За таа цел треба да води потребни книги, како и евиденција за својата работа. Преписи или изводи од записници на своите состаноци како и повремени извештаи треба да се доставуваат на републичката комисија при Сојузот на здруженијата на борците, како и на други заинтересирани фактори во комуната (архивот, идеолошката комисија на општинскиот комитет на СК, Здружението на историчарите и сл.).

Пристапувањето кон оваа обемна и одговорна работа бара максимални усилби, желби и настојчивост, како од страна на борчките здруженија како иницијатори и организатори на оваа активност, така од хроничарите како пишувачи, бара исто така потребни разбирања и помош од општествено-политичките организации и органите на власта, и посебно од здруженијата на историчарите, Институтот за национална историја, музеите, и архивите кои треба да се што повеќе вклучат во оваа активност. Само со добро координирана акција на овој план ќе може да се постигнат оние резултати кои се очекуваат — покомплетна обработка и осветлување на најзначајниот период од нашата историја, периодот на НОБ и Револуцијата, а со тоа и збогатување со нови содржини на наставата по националната историја во нашите училишта.

А. Апостолов

ОСВРТ НА ОДБРАНЕТИТЕ ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ СО ИСТОРИСКА ПРОБЛЕМАТИКА НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ ВО СКОПЈЕ ОД НЕГОВОТО СОЗДАВАЊЕ ДО КРАЈОТ НА 1965 ГОДИНА

(По повод дваесетгодишнината од создавањето на Филозофскиот факултет во Скопје)

Увод

Во 1946 година беше основан Филозофскиот факултет во Скопје, прв факултет во Народна република Македонија и воопшто прв таков во историјата на македонскиот народ со наставен македонски јазик.